

JEAN-PIERRE DURAND, *MARX'IN SOSYOLOJİSİ (LA SOCIOLOGIE DE MARX)*, BİRİKİM YAYINLARI, ÇEV ALİ AKTAŞ, 2015, 5. BASKI, İSTANBUL, 136 SAYFA.

Tamer YILDIRIM

Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri, Sakarya/ Türkiye
Assoc. Dr., Sakarya University, Faculty of Theology, Philosophy and Religious Studies, Sakarya/ Turkey
tyildirim@sakarya.edu.tr
orcid.oeg/0000-0003-0033-0539

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Kitap İncelemesi/Book Review

Geliş Tarihi/Received: 23 Haziran/June 2022

Kabul Tarihi/Accepted: 26 Aralık/December 2022

Yayın Tarihi/Published: Aralık/ December 2022

Atıf/Cite as: Tamer YILDIRIM “Jean-Pierre Durand, Marx’ın Sosyolojisi (La Sociologie de Marx), Birikim Yayınları, çev Ali Aktaş, 2015, 5. Baskı, İstanbul, s. 136.”, *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 18 (Aralık 2022), 58-65.

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

ÖZ

Yazar Jean-Pierre Durand, Evry Üniversitesinde bir sosyoloji profesörüdür. Otomobil endüstrisi ile ilgili olarak çalışmıştır. En önemli eserleri: “*Teamwork in the Automobile Industry: Radical Change or Passing Fashion?*”, “*Creating the New Worker: Work, Consumption and Subordination*”, “*After Fordism*”dir. Kitapları farklı dillere çevrilmiştir. Bu eser Marx’ın eserlerindeki Marksist sosyolojiyi temellendiren öğelere işaret etmektedir. Engels ve Marx sosyolojik uygulamalara en yakın olanlardı. Onların teorileri sosyal sınıflar, devlet ve modern sosyolojiyi etkilemiştir. Kitabın ana teması Marksist bakış açısını sosyolojiye uygulamaktır.

Anahtar Sözcükler: Jean-Pierre Durand, sosyoloji, Karl Marx, Marksist sosyoloji, kitap değerlendirmesi, sosyal sınıf, devlet.

ABSTRACT

Author Jean-Pierre Durand is a professor of sociology at the University of Evry. He has worked in the automotive industry. His important Works are “*Teamwork in the Automobile Industry: Radical Change or Passing Fashion?*”, “*Creating the New Worker: Work, Consumption and Subordination*”, “*After Fordism*”. His books are translated into different languages. This book point out to light in Karl Marx’s work the elements that founded Marxist sociology. Frederich Engels and Marx came closest to sociological practices. Their theories influenced social classes, state and, modern sociology. The main theme of the book is to apply the Marxist perspective to sociology.

Key Words: Jean-Pierre Durand, sociology, Karl Marx, Marxist sociology, book review, social class, state.

Jean-Pierre Durand

Kitabın yazarı Jean-Pierre Durand, Avrupa'da farklı üniversitelerde çalışmış günümüzde Fransa'da Evry Üniversitesi'nde sosyoloji profesörü olarak görev yapmaktadır. 20'den fazla eseri bulunan yazar, ilkin bilgi ve iletişim teknolojilerinin genelleştirilmesiyle bağlantılı sosyal dönüşümlerle sonrasında ise otomotiv endüstrisi ile alakalı konularla ilgilenmiştir. Hatta Japonya, A. B. D., Kore, Malezya ve farklı Avrupa ülkelerine geziler yaparak belirttiğimiz konularda karşılaştırma yapma imkânı elde etmeye çalışmıştır. Genellikle yabancı dile çevrilen eserleri de bu konuları içermektedir. Tanıtımını yaptığımız eseri yazar 1995'te Fransızca olarak yazmış ve Türkçeye 2000 yılında çevrilmiştir.

Marx'ın Sosyolojisinin Temelleri

Günümüzde her ne kadar yöntemi temel bazı ilkelerle ilgili güncelle ilişkili teorileri olmasına rağmen kötülenmiş bir teorisyen olarak Marx hakkında konuşmak zordur. Fakat yazar giriş, beş bölüm ve sonuç kısmından oluşan eseriyle bu zorluğu aşmaya çalışmıştır. Yazar, "Giriş" kısmında Marx'ı bir filozof, iktisatçı ya da sosyolog olarak değil, ekonomi politiğin bir eleştirmeni, hem bir eylemci hem de bir bilim adamı olarak değerlendirmekte ve şu soruyu sormaktadır: "Bu iki farklı tavrın yazdıklarını birbirinden ayırmak mümkün müdür?" Bu kitap, Marx'ın eserlerinden hareketle onun insanlığın tarihine bir sonluluk yüklediği her noktada, teleolojik sapmalarını göstererek, bunun mümkün olduğunu ortaya koymayı denemektedir. Bunun sonucunda da şu soruların cevabı verilmeye çalışılmıştır: Marx'ın kapitalizm eleştirisinden geriye ne kaldı? Bu kapitalizm eleştirisi, günümüzde hem ileri endüstriyel toplumlarda, hem de egemenlik altındaki çevre ülkelerde nasıl kullanılabilir? Belirtilen soruların cevaplanması için yazar, birinci bölüm olan "Sömürü Kuramı"nda sömürü kuramının başka bir deyişle artı-değer ve aşırı çalışma kuramının Marx'ın ekonomiyle ilgili yapıtlarının merkezinde olduğunu belirtmiştir. Bir anlamda Marx'ın yapıtlarının içinde bulunan ve daha sonra geliştirilen sosyoloji, özellikle de bu sosyolojinin dayandığı kavramlar, sömürü kuramının bilinmesini gerektirdiğinden eserin birinci bölümünde bunun cevabı verilmeye çalışılmıştır. Fakat kanaatimizce 1850'li yılların çalışma şartları göz önünde bulundurularak oluşturulan bir teorinin iş alanlarının değişmesi sonucu artık daha farklı değerlendirilmesi gerekir. Dolayısıyla Marx'ın düşüncesi bu konunun açıklanmasında tarihsel bir dönem unsuru olarak görülüp günümüz şartlarının daha farklı bir temelde ele alınması gerekir ki, Durand, bu sorunun çözümünü ikinci bölüm olan "Bir Çalışma Sosyolojisine Doğru"da vermeye

çalışmıştır. Buna göre Marx ve özellikle Frederich Engels'in fabrika incelemelerinde, sosyolojik pratiklere ve 20. yüzyılın ikinci yarısında çalışma sosyolojisi olarak beliren bilgi alanına fazlasıyla yaklaşmışlardı ki bu, ikinci bölümün incelediği konuyu oluşturmaktadır. İlk bilinmesi gereken Sanayi Devrimi'nin Marx tarafından buhar makinesine değil de makine-alet'e dayandırılmasıdır ve bu değerlendirme şekli bugün 'bilgi devrimi' denilen şeyi anlayabilmek için gereklidir. Marx'a bakarsak, 'bilgi devrimi' makine-alet ile birlikte ortaya çıkan Sanayi Devrimi'nin sona erişini simgeler. Marx, 'bilgi devrimi'nden değil sadece otomasyondan söz etmişse de, önce insan enerjisinin sonra da insan zekâsının yerine yapay enerji ve zekâların ikame edilmeleri aynı hareketin, yani insanların yerine makinenin, canlı emeğin yerine ölü emeğin geçmesinin bir ifadesidir. Çünkü Marx, bir yandan, tekniğin gelişmesini onun sermayenin değerlenmesiyle olan ilişkileri içinde düşünmüş, diğer yandan ilerlemenin bir işareti olarak algılamıştır. Yani Marx'a göre, teknik ne iyi ne de kötüdür, her şey onun ne yönde kullanıldığına bağlıdır. Marx ve Engels'in sanayideki emek süreci üzerine olan incelemeleri, makineleşmenin işçi sayısının artmasına ve işgününün uzamasına yol açığının tespiti, işbölümünü, işlerin parçalanmasını, işbirliğini, emeğin yoğunlaşmasını içermekteydi. Dolayısıyla teknoloji, çalışmanın içeriğini değiştirmiş olsa da, kapitalist üretim ilişkileri hala geçerli olduğundan ortaya konulan sorunların ve kullanılan kavramların büyük çoğunluğu bugünkü çalışma sosyolojisi için hala geçerlidir (s. 56-63). Bu değerlendirmeleriyle Marx'ın güncelliğini koruduğu gösterilmek istenmektedir.

Marx'ın Sınıf ve Devlet Görüşü: Hegelci Etki

Yazar, "Sınıflar, Devlet ve sınıf Mücadelesi" başlıklı üçüncü bölümde kitabın temel önermelerini içeren işçi sınıfının ortaya çıkışı, kısımları ve devlet ile ilgili konuları ele almıştır. Problemleri bir şekilde "işçi sınıfı" kavramını tanımlamadan kullanan Durand'a göre Marx belirtilen kavramları geliştirmemiştir. Çünkü komünizmi niteleyen toplumsal uyum düşüncesinde evrim felsefesinin etkisi vardır. Buna bağlı olarak Marx, proletarya, burjuvazi üzerinde kendi diktatörlüğünü kurmak için devleti ele geçirdikten sonra, Komünist toplumda devletin ortadan kalkacağını söyler. Aslında Marx'ın toplumsal sınıflar üzerine olan metinleri iki ayrı türdedir ve ayrı savlar öne sürdükleri için uzlaşmaz gözükürler. *Fransa'da İşçi Savaşları* 1848–1850 ya da *Lois Napoleon'un 18 Brumaire'i* gibi siyasi yapıtlarda altı-yedi kadar sınıftan söz edilirken, ekonomi politiğin eleştirisi üzerine olan yapıtlarda, *Kapital*'in son bölümünde üç sınıftan söz eder (s. 65–68). Devlet konusunda ise, Marx bir devlet

teorisini kaleme almayı, toplumsal sınıflar konusunda olduğu gibi ertelediği için bu teori onun ve Engels'in yazılarında dağınık bir biçimde mevcuttur. Ancak Marx'ın ardılları, özellikle Vladimir İlyiç Lenin, Marx'ın eserini tamamlamaya çalışmış, bunların bir bölümü, bu savları incelikli bir biçime sokmaya ve güncelleştirmeye yönelmiş, diğerleri ise proletarya diktatörlüğü ve kapitalizmden komünizme geçişi ele almışlardır. Marx ve Engels'in yapıtının tamamının ortaya koyduğu tarihin komünizme varacağı düşüncesi yazara göre hiç de küçük bir sorgulama konusu değildir (s. 77–78). Fakat bu sorunun cevaplandırılmasının basit olmadığını söyleyen yazar, soruya cevap vermemiştir. Ortada bir sorun varsa sorunun zor olduğunu söylemek soruyu çözmek anlamına gelmemektedir. Fakat Marx'ın tamamlamadığı bir konuyu sonrakilerden hareketle ele almak Marx'ın düşüncesi olarak ileri sürülemezse de en azından yazarın tercihini belirtmesi konu hakkındaki kişisel değerlendirmesinin ne olduğunu anlamak açısından faydalı olurdu. Bu konuda yazarın söylediği şey, feodalizmden kapitalizme geçişin son derece yavaş gerçekleşmesi gibi, kapitalizmden komünizme geçişin de hemen olmayacağıdır. Marx'a göre, tarih birbirini izleyen üretim biçimlerinden oluşur, ancak bu zorunlu doğrusal bir çizgi tarzında değildir. *Komünist Manifesto*'ya göre, günümüze kadar tüm toplumları oluşturan sınıf mücadelesi, üretim ilişkileri arasındaki çelişkinin ve üretici güçlerin gelişmesinin sonucu aldığı biçim olarak görünür. Özel mülkiyetin ve ona bağlı tüm yabancılaşmaların ortadan kalkmasının yanında sınıf çatışmasının sona ermesi “insanın din, aile ve devlet'in dışında kendi insani yani toplumsal varoluşuna dönmesi anlamına gelir. Sonuçta kapitalizmin 19. yüzyıldaki durumu Marx'a ekonomi ve sınıf savaşımı kuramını esinledi, toplumsal evrim düşüncesi de üretim araçlarının özel mülkiyetinin ortadan kaldırılması yoluyla toplumsal ahengin sağlanabileceği düşüncesine götürdü. Bu durum bilimsel kuramların, onları çevreleyen fikirlere ve onları üreten toplumsal koşullara ne denli borçlu olduklarını gösterir. Dolayısıyla Marx'ın yapıtı 19. yüzyıl doğa bilimlerinin evrimci özelliğinden etkilenmiş gözükmektedir. Bu anlayışa göre türler üst bir örgütlenme düzeyine evrilirler ya da ortadan kalkarlar. Komünizm insanlığın üst düzeydeki bu örgütlenmesidir ve yazara göre bu akılcı bir biçimde olduğu ölçüde daha da üstün olacaktır. Marx'ın yapıtındaki komünizm, G. W. Hegel'in tarihin sonu ve Tin'in gerçekleşmesi üzerine olan savlarının bir tercümesidir. Hegel'deki Tin kavramının yerine Marx akılcı koyar. Akıl yalnızca tarihi ve ekonomi politiği anlamayı sağlamakla kalmaz, aynı zamanda komünizmin gerçekleştirilmesinin de temelidir. Burada söz konusu olan toplumsal, ekonomik ve tarihsel yasaların bilgisinden yola çıkılarak akılcı bir biçimde oluşturulan bir üretim tarzıdır (s. 81–

89). Yazar burada genel bir eleştiriye değinir. Şöyle ki, Marx'ın kuramları, insanın amaçlarını ele aldığı teleolojik ya da eskatolojik nitelikte olduğu için eleştirilmiştir. Proletaryaya insanlığın özgürleştirici rolünü verdiği de mesihçi olmakla suçlanmıştır. Çünkü Marx, tarihe ikili boyut içinde bir anlam vermekteydi: Bir yandan, tarihi mutlak bir doğrultuya, komünizme yönlendirerek; diğer yandan da sömürünün ve egemenliğinin sona ermesiyle daha insancıl bir ilerlemeye doğru olmanın anlamlılığını vererek. Marx'ın tarihsel materyalizm olarak adlandırılan yöntemi dünyayı onun temsilini veya ideolojilerin kökenindeki maddi koşulları açıklamaya çalışır. Bu tarih felsefesi belli ölçüde bir belirlenimcilik ya da tarihsel zorunluluk içerdiği için sürekli eleştirilmiştir. Bu bakış açısına göre, Marx'ın Hegelcilik etkisindeki gençlik dönemi felsefi yapıtları ile olgunluk döneminin *Kapital* gibi ekonomik/siyasal yapıtları arasında bir devamlılık vardır. Yazarın söylemek istediği bu eleştirilen ögenin Hegel'den gelmesi ve Marx'ın olgunluk döneminde de bu etkiden kurtulamamasıdır. Bir anlamda sorun Hegel'den kaynaklanmaktadır. Fakat Durand'ın bu açıklaması Marx'ın eleştirilmesini ortadan kaldırmak için yeterli değildir.

Dördüncü bölüm “İdeoloji ve Bilgilerin Toplumsal Üretimi”nde ideolojinin ve yabancılaşmanın yanında Marx'ın bilgi kuramına olan katkılarından bahsedilmiştir. Marx ideolojileri toplumsal karşıtlıkların özel dışavurumları olarak incelemiş ve *Kapital*'den sonra ideoloji kavramını değil bunun yerine fetişizm kavramını kullanmıştır. Yazar bazı Marksistlerin ideoloji konusunda Marx hakkında yanlış değerlendirmelere gittiğini bunun temel nedeninin Marx'ın ideolojiyi esas olarak egemenlik ilişkisi içinde tanımlaması olduğunu belirtmiştir. Oysa yalnızca ideoloji değil tüm bilme biçimleri toplumsal ve ekonomik bağlam tarafından etkilenir. Marx bilgilerin ve bilincin toplumsal üretim koşulları ile onların içeriği arasındaki sıkı ilişkiyi göstermek için uğraşmıştır. Yazar, ideoloji kuramının uzun süre tartışılıp kimilerince basitleştirici veya mekanist olarak yorumlandığını, kimilerince bireyin bilincini içerdiği ya da S. Freud'dan ve J. Lacan'dan esinlendiği için doğru sayıldığını belirtmiştir. Ancak, ideolojilerin işleyişi sorunsal, ideolojilerin oluşumları ya da toplumsal üretimleri ile ilgili soruları cevaplandırmaz. Bu bağlamda “yabancılaşma” kavramına özel önem veren yazar, Marx'ın yapıtında yabancılaşma kavramının da ideoloji kavramı gibi dalgalanmalar geçirdiğini ve en kesin anlamının *Kapital*'de, işçinin, onu ücretli olmaya zorlayan, çalışma araçlarından yoksunluk nedeniyle emeğinin ürününe yabancı olması şeklinde kullanılışı olduğunu belirtmiştir. Marx insanın fizyolojik yaşamını sürdürmesi için gerekli olan yabancılaşmış emekten, insanın insan türüne karşı yabancılaşmasına geçerek

ikinci bir diyalektik ters çevirme gerçekleştirmiştir: yabancılaşmış emek insanı doğaya yabancı kılar ve aynı nedenle kendi kendisine de yabancı kılar. Bu durumda yaşamın kendisi için bir geçinme aracı olarak algılanır. Böylesi bir sonuç insan varoluşunu hayvan yaşamına yaklaştırır: “Yabancılaşmış emek insanın elinden üretiminin nesnesini koparıp alırken aynı zamanda türsel yaşamını, onun gerçek türsel nesnelliğini de elinden alır ve insanı hayvandan üstün kılan avantajını yani kendi eserini geliştirmeyi, varlığının doğal olmayan bölümünü, ondan esirgeyerek bir dezavantaja dönüştürür” (s. 98-102). Genel olarak bu bölümde ideoloji konusu büyük ölçüde Louis Althusser’in bakış açısına bağlı kalınarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Marx’ı Çağdaşlaştırmak

Günümüz Marksistlerinin en fazla çaba harcadıkları hususlardan biri Marx’ın düşüncelerini günümüze uygun bir şekilde yorumlamak veya günümüze hitap edenleri öne çıkarmak olmuştur. Yazar “Günümüzde Marx” (s. 113–129) adlı bölümde Marx’ın modern sosyolojiye olan etkilerine odaklanarak modern bir sosyal sınıf ve devlet teorisini ele almıştır. Marx ve Engels’in buluşlarını nasıl kullanabileceğimizi ve onların yönteminin yardımıyla inceleme unsurlarını nasıl güncelleyebileceğimizi göstermeye çalışmıştır. Buna göre Marx eğer kapitalizmin, onun çelişki ve çatışmalarının eleştirel düşünürüyse; çelişki, kutuplaşma, sınıf fraksiyonu, ittifak gibi ele alınan tüm kavramların bugünün toplumsal sınıflarını incelerken, güncelleştirilmesi gerekir (s. 114). Bu bölümde ayrıca üçüncü bölüm olan “Sınıflar, Devlet ve sınıf Mücadelesi”nde eksik bırakılan kısımlara değinen yazar, bölümün sonunda önemine binaen L. Althusser’in devletin ideolojik aygıtları görüşünü özetleyerek vermiştir. Fakat yine Durand’ın sosyal sınıf olarak sadece ikisine değinip günümüzde bulunan bir üçüncüsü olan orta sınıf veya dördüncüsü olan küçük burjuvaziye değinmemesi sorunludur. “Sonuç” kısmında genel bir değerlendirme yapılmıştır. Buna göre Marx sosyolog değildir, ancak yapıtlarının içinde bir sosyoloji vardır ve sosyolojik kuramları bir yüzyıldan fazla süredir etkisini sürdürmektedir. Fakat süreç içinde farklı yönelimlerde olmuştur. Örneğin Frankfurt Okulu (T. W. Adorno ve M. Horkheimer) uygulama alanlarını çeşitlendirerek Marx’ın çalışmalarını genişlettiler. Hatta bu okula dâhil olan H. Marcuse ve J. Habermas 20. yüzyılın yeni toplumsal verilerinden hareketle Marx’ın çalışmalarını aşmaya çabaladılar (s. 131-133). Yazar son olarak şunu belirtmektedir: “Marx ve toplumsal düzeni eleştirenler bütüncü kuramcılar arasındadır; karşılarında yer alan bireyci yaklaşım yanlıları ise

hemen her zaman kurulu düzeni savunurlar: ancak Marx'ın hayaleti dolaşmaya devam ediyor. Bugün, öncekinden daha az varlık gösteriyorsa, sosyolojinin şu ya da bu idarenin ısmarladığı ampirik çalışmalarla uğraşarak kuram üretmekten uzaklaşması ve eleştirel boyutundan çok şey yitirmesi yüzündendir” (s. 133). Yazarın bu şekilde bir eleştiri yapmasına rağmen sosyolojinin görevinin ne olduğunu bizlere göstermemiştir. Ayrıca bu eleştiriyi bütünüyle doğru olarak kabul edecek olursak ortaya çıkan farklı sosyolojik kuramları (Güncel Feminist Kuramlar, Postmodern Kuramlar, Küreselleşme Kuramı gibi) nasıl değerlendireceğiz? Söylemek istediğimiz şey şudur ki; sadece sosyoloji değil farklı alanlarda da gelişme çok sesliliğe ihtiyaç duyar. Marksizm de bunlardan biridir fakat tek başına yeterli değildir.

Sonuç

Sonuç olarak, yazarın yirmi sayfalık bölümler halinde ele aldığı konular farklı kişilerce müstakil eserlerde değerlendirilerek tartışılmış ve tartışılmaktadır. Eserde kısa olmasına rağmen bütüncül bir bakış açısıyla değinilmesi gereken her konu ele alınmıştır. Bu anlamda kitap Marx'ın sosyolojik konuları nasıl ele alıp değerlendirdiğini öğrenme noktasında iyi bir giriş kitabıdır diyebiliriz. Yazarın bir Marksist olarak Marx'ın geri dönüşünü, onun yöntemi ve kavramları üzerine incelemesi önemlidir. Çeviride kullanılan dilin de akıcı olduğunu belirtmek gerekir.

Kaynakça

Durand, Jean-Pierre. *Marx'ın Sosyolojisi (La sociologie de Marx)*. çev. Ali Aktaş, 5. Baskı, İstanbul: Birikim Yayınları, 2015.